

FICHE 2: Bruggen bouwen in de samenleving

Over hoe we inclusie kunnen bevorderen

DOELPUBLIEK: leerlingen vanaf het derde middelbaar

ACTIVITEITEN:

1. Dilemma 1: wat zou je doen als? (20')
2. Klasgesprek: wat is discriminatie en racisme? (20')
3. Dilemma 2: wat zou je doen als? (20')
4. Individuele opdracht: poppenexperiment (40')
5. Klassikale afsluit (20')

DUUR: 2 à 3 lesuren

MATERIAAL: vermeld bij de activiteiten

In dit onderdeel verruim je de blik van je leerlingen naar de brede samenleving en maatschappelijke dynamieken van inclusie en exclusie. We staan we stil bij de realiteit dat mensen in onze maatschappij nog vaak in hokjes worden geplaatst op basis van hun nationaliteit/verblijfsstatus, afkomst, zogenaamde raciale fysieke kenmerken of geloofs-overtuiging. Vertrekkend vanuit concrete praktijkcases en videogetuigenissen denken leerlingen na over hoe ze kunnen reageren op ongewenste uitspraken en racisme en hoe ze inclusie kunnen bevorderen.

A. Dilemma 1: wat zou je doen als?

 20 minuten

Doel: In deze oefening krijgen de leerlingen een situatie voorgeschoteld waarin sprake is van ongewenst gedrag of ongewenste uitspraken. Ze denken na over mogelijke reacties.

Risico/gevoeligheid: Medium. Situaties kunnen gevoelig liggen wanneer leerlingen iets gelijkaardigs hebben meegemaakt.

Materiaal:

- ◆ Selecteer een situatie (dilemma) die je geschikt lijkt voor je klas. We doen hieronder een suggestie, maar in bijlage 2 kan je tal van andere situaties terugvinden waarmee je aan de slag kan gaan.
- ◆ Maak twee slides die je kan projecteren: één met de situatie en één met de verschillende antwoordmogelijkheden. (kan eventueel ook gewoon op papier)
- ◆ Voorzie fiches met de letters **A**, **B**, **C** en **D**. Hang deze aan de muur. Maar ook een fiche "eigen voorstellen".
- ◆ Denk op voorhand na hoe je de groepen zal indelen.

Introductie en instructies voor de leerlingen (5'):

Zeg aan je leerlingen: "In dit deel van het lespakket staan we specifiek stil bij de realiteit dat mensen nog vaak in hokjes geplaatst worden op basis van hun nationaliteit, afkomst, zogenaamd raciale fysieke kenmerken of geloofsovertuiging. Ongewenst gedrag op basis van vooroordelen kan uiteraard ook andere vormen aannemen, zoals seksistische of discriminerende opmerkingen, uitsluiting en pesterijen... Iedereen die er al eens het slachtoffer van was, weet hoe pijnlijk het kan zijn om niet helemaal erkend te worden voor wie je bent. Op het einde van deze lessen zullen we dan ook stilstaan bij het belang van inclusie voor iedereen."

Fris nog even de gemaakte afspraken op. Geef daarna de volgende instructies aan de leerlingen:

- ◆ Je wordt in groepen verdeeld van 4 à 5 personen.
- ◆ Jullie zullen luisteren naar een situatie waarin iemand oneerlijk behandeld wordt omwille van diens afkomst, huidskleur, taal, Je krijgt verschillende mogelijke reacties.
- ◆ Bespreek samen hoe jullie zouden reageren. Wees oprecht, zo kunnen we tot een interessante uitwisseling komen.
- ◆ Duid een woordvoerder aan.

Bespreking in groepjes (5')

Projecteer de situatie en de opties op het bord en lees ze voor aan de leerlingen. Laat hen vervolgens in groepjes een keuze maken voor een reactie.

- ◆ **TIP:** We kozen hier voor een situatie waarbij leerlingen in de rol van een omstaander kruipen bij een ongewenste uitspraak. Wil je liever een andere situatie gebruiken met je leerlingen? Bekijk dan alle beschikbare situaties in bijlage 2.

Situatie + opties:

Op de bus (na schooltijd) maakt een leerling van je school beledigende opmerkingen naar een andere medeleerling toe omwille van diens buitenlandse afkomst. De andere leerlingen/passagiers reageren niet.

Wat vind je dat ik (als leerling) moet doen?

- A. Niks, anders lijkt het alsof de leerling niet voor zichzelf kan opkomen.
- B. Ik spreek de leerling aan die de opmerkingen geeft.
- C. Achteraf vraag ik aan de leerling die het mikpunt was of alles ok is. Ik leg uit dat ik het heel erg vond dat dit gebeurde, ook al wist ik niet meteen hoe te reageren.
- D. Ik spreek er met een leraar over.

Bespreking klassikaal (10')

Laat nu de woordvoerders de eerste keuze van het groepje doorgeven door bij de overeenkomstige letter te gaan staan en vraag hen hun keuze toe te lichten. Stel enkele bijvragen, bijvoorbeeld: waarom vind je het belangrijk om wel of niet te reageren? Wat zou je zeggen? Wat houdt je eventueel tegen om te reageren?

Zaken die je kan meegeven aan je leerlingen:

- ◆ De leerling aanspreken (optie B) is belangrijk om maatschappelijke verandering te brengen. Als we meer reageren, kunnen we aangeven dat dit soort uitspraken niet de norm is en tonen we ook dat het ok is om te reageren. Maar reageren vraagt moed. Het is ook belangrijk om hierbij goed de situatie in te schatten: hoe voelt het bijvoorbeeld voor de persoon die het mikpunt is en is er voldoende veiligheid? Sta ook stil bij je eigen vaardigheden: voel ik me bekwaam om te reageren?
- ◆ Het is ook heel waardevol om het doelwit te ondersteunen (optie C), bijvoorbeeld door hem/haar te zeggen dat je niet akkoord bent met wat er gebeurd is.
- ◆ Je kan er ook hulp bij halen door bijvoorbeeld een leerkracht te betrekken (optie D).
- ◆ Opgelet: Niets doen (optie A) kan aan het mikpunt de indruk geven dat je akkoord gaat met de beledigende uitspraken. Wanneer iemand verbale aanvallen ervaart, is het bovendien vaak moeilijk voor de persoon om zélf te reageren.

- ◆ Meer houvast nodig? Beluister de podcast 'reageren als omstaander' met Liz Michiels (Stad Antwerpen): <https://www.reactforacism.be/podcast.html>

Sluit af met het filmpje van Noonah, alias studio-Brussel DJ Black Mamba dat je [hier](#)¹ kan terugvinden.

Ter info: racistische uitspraken of gedrag op school

Uit onderzoek van de Vlaamse Scholierenkoepel (2023) blijkt dat één op twee Vlaamse leerlingen in het secundair onderwijs al eens getuige was van racisme op school. Onder de groep leerlingen van wie een of meerdere ouders een niet-Europese nationaliteit hebben, zegt de helft al racisme ervaren te hebben op school.²

B. Klagesprek: discriminatie en racisme in 3 vragen

15 minuten

Doel: Deze oefening laat leerlingen stilstaan bij het verschil tussen racisme en discriminatie.

Risico/gevoeligheid: Medium: racisme is een beladen thema.

Materiaal: /

Wat is het verschil tussen discriminatie en racisme? (5')

Fris bij je leerlingen de definitie van discriminatie op die eerder in dit lespakket aan bod kwam (deel 1):

Discriminatie is het ongelijk of oneerlijk behandelen van een andere persoon op basis van persoonlijke kenmerken zoals geslacht, genderidentiteit, afkomst, huidskleur, nationaliteit, geloof, leeftijd, seksuele geaardheid, taal, gezondheidstoestand, politieke overtuiging enzovoort.

Vraag vervolgens aan de leerlingen wat het verschil is tussen discriminatie en racisme. Laat verschillende leerlingen aan het woord. Vul indien nodig aan:

- ◆ Als iemand gediscrimineerd wordt op basis van diens nationaliteit, afkomst, huidskleur of cultuur, noemen we dit *racistische discriminatie*.
- ◆ Maar racisme gaat over meer dan racistische discriminatie. Racisme kan zich op diverse manieren uiten. Het gaat zowel over geweld en discriminatie als over stereotypes en vooroordelen.

Voor een goed begrip van racisme kan het helpen om je leerlingen een definitie aan te reiken. In dit lespakket geven we de voorkeur aan de beschrijving die Naima Charkaoui gebruikt in haar boek 'Racisme. Over wonden en veerkracht.' (2018)

*Racisme gaat over mensen indelen in categorieën op basis van hun nationaliteit, afkomst, zogenaamd raciale fysieke kenmerken, geloofsovertuiging of een buitenlands klinkende naam, en dit binnen een sociale machtsverhouding. Racisme kan al dan niet slecht bedoeld zijn en speelt zich af op individueel en op maatschappelijk niveau.*³

Je kan je leerlingen volgend [filmpje](#) tonen waarin mensen zonder een migratieachtergrond getuigen over het racisme dat hun partners, kinderen of vrienden met een migratieachtergrond ervaren en hoe hen dat persoonlijk raakt.⁴

Als je inschat dat de sfeer voldoende veilig is, kan je polsen naar eigen ervaren van de leerlingen. Zijn er leerlingen die zelf racisme hebben ervaren of gezien? Willen ze hier iets over delen?

Bestaat er zoiets als omgekeerd racisme? (5')

Racisme kan zich afspelen op individueel (interpersoonlijk) en op maatschappelijk (institutioneel) niveau. Om je leerlingen meer inzicht te bieden in dit onderscheid, kan je hen volgende vraag stellen:

“Bestaat er ook zoiets als omgekeerd racisme, waarbij bijvoorbeeld witte mensen racistisch behandeld worden?”

¹ <https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2020/06/05/getuigenissen-racisme/>

² De Vlaamse Scholierenkoepel (2023). Onderzoeksrapport de Grote Scholierenbevraging: <https://drive.google.com/file/d/1ToQqKg8kHQKmq5GH4MoterOiNpUHMce7/view>

³ Een specifieke vorm van racisme is xenofobie: vijandigheids tegenover, of minachting of haat voor wat 'vreemd' is, voor 'buitenlanders', vooral wanneer het gaat om vluchtelingen, asielzoekers en migranten.

⁴ LEVL. DE strijd tegen racisme is een strijd van ons allemaal. <https://youtu.be/CrbiMVMq-cQ?si=Nqum4hMaHKunmiMg>

Houvast bij de bespreking met je leerlingen⁵:

- ♦ Ja, witte personen kunnen het slachtoffer zijn van individuele uitspraken over hun huidskleur, afkomst, ... (individueel/interpersoonlijk racisme).
- ♦ Ze zullen echter zelden systematisch benadeeld worden omwille van hun huidskleur in het onderwijs, bij het zoeken van huisvesting, in de media of het bedrijfsleven (structureel/maatschappelijk racisme). Zeker niet in België maar ook in het grootste deel van de wereld niet!

Waar komt racisme vandaan? (5')

Vraag aan je leerlingen of racisme volgens hen al lang bestaat en waar het vandaan komt.

Houvast bij de bespreking met je leerlingen⁶:

- ♦ In de 19^e eeuw ontwikkelden wetenschappers foutieve theorieën dat er zogezegd verschillende menselijke rassen bestonden met elk een verschillende waarde.
- ♦ De superioriteit die aan het 'blanke ras' werd toegeschreven, legitimeerde de onderwerping en uitbuiting van andere mensen door onder meer slavernij en kolonisering.
- ♦ Sommige foutieve aannames blijven hardnekkig circuleren. Intussen weten we dat er genetisch gezien geen verschillende menselijke rassen bestaan⁷, maar racisme op basis van fysieke kenmerken is nog altijd een bittere realiteit.
- ♦ Racisme bestond ook al voor de opkomst van de rassenleer in de 19e eeuw. In Europa was het onder meer gericht tegen joden, Roma, Afrikanen, Arabieren en moslims.

C. Dilemma 2: wat zou je doen als?

20 minuten

Doel: In deze oefening krijgen de leerlingen opnieuw een situatie voorgeschoteld waarin sprake is van ongewenst gedrag of ongewenste uitspraken. Ze denken na over mogelijke reacties. Het gaat om een situatie van *maatschappelijk* (institutioneel) racisme. Kies je liever een andere situatie? Bekijk alle dilemma's in bijlage 2.

Risico/gevoeligheid: Medium. Situaties kunnen gevoelig liggen wanneer leerlingen iets gelijkaardigs hebben meegemaakt.

Materiaal: idem dilemma 1 (pag. 1)

Het verloop en de instructies die je geeft aan de leerlingen, zijn dezelfde als bij dilemma 1. We verwijzen je dan ook graag door naar pagina 1.

Bespreking in groepjes (5')

Situatie + opties:

Een jongen van mijn klas is enkele jaren geleden uit Guinée naar België gekomen. Tijdens de pauze vertelde hij me dat hij met zijn gezin op zoek is naar een ruimer appartement. Wanneer ik hoor dat mijn tante een appartement verhuurt, vraag ik of hij met zijn familie een kijkje mag komen nemen. Mijn tante stelt een heleboel vragen. Hebben ze een inkomen? Kunnen ze Nederlands spreken? Ik antwoord bevestigend. Tot slot besluit ze dat ze niet kan verhuren aan deze familie, omdat de burens het niet zullen appreciëren als er 'buitenlanders' in het appartementsgebouw komen wonen.

Wat vind je dat ik moet doen?

- A. Niks, het zijn mijn zaken niet.
- B. Niks, ik vind het gevoelig om hierover te spreken met familie.
- C. Ik zeg: 'ik had niet verwacht dat we een racist in de familie hadden.'
- D. Ik vraag door om een goed beeld te hebben van wat mijn tante bezorgd maakt.

⁵ Atlas Magazine (2021): Bestaat er zoiets als omgekeerd racisme? <https://www.atlas-antwerpen.be/nl/magazine/bestaat-er-zoiets-als-omgekeerd-racisme>

⁶ Overgenomen uit: Charkaoui (2022). Racisme: Over wonden en veerkracht.

⁷ Alle mensen zijn over de 'rassen' heen voor 99,9% genetisch identiek. EOS Wetenschap, 2022. Geschiedenis wetenschappelijk racisme: <https://www.eoswetenschap.eu/geschiedenis/wetenschappelijk-racisme>

Bespreking klassikaal (10')

Zaken die je kan meegeven aan de leerlingen:

- ◆ Wanneer we willen voorkomen dat discriminatie en racisme voortbestaan, moeten we durven reageren wanneer we er getuige van zijn, ook al kan dit soms ongemakkelijk zijn. Er zijn verschillende manieren om te reageren.
- ◆ Met optie C veroordeel je de persoon in plaats van zijn gedrag. Dit heeft niet altijd het gewenste effect: de persoon voelt zich aangevallen, schiet in een verdedigende reflex en staat dan vaak niet meer open voor wat je zegt.
- ◆ Met optie D reageer je op de ondertoon door de onderliggende bezorgdheid van de persoon te onderzoeken. Dit zet een dialoog in gang en zet de ander aan het denken. Vragen die de leerling aan zijn tante zou kunnen stellen zijn: Waarom zijn die burens zo belangrijk? Zou ze toch bereid zijn tot een ontmoeting zonder verplichtingen?

Je kan je leerlingen voorstellen om de situatie na te spelen op de manier waarop zij deze zouden aanpakken.

Bondgenotenstrategie: Racistische uitspraken komen vaak voort uit bepaalde bezorgdheden, angsten of een gemis. Bij de 'bondgenotenstrategie' streef je ernaar om samen te werken met de persoon om tot verandering te komen. Dat betekent niet dat je het racisme goedkeurt, maar door oprecht te luisteren en in verbinding te blijven, kan je tot een dialoog komen die vaak veel meer betekenisvol is. Meer info vind je op de website van [ORBIT vzw](#).

Afsluit (5')

Je kan de situatie **afsluiten** aan de hand van de [videoge-tuigenis van Mohamed](#) (1 min).⁸ Kaart met je leerlingen aan dat discriminatie op de huisvestingsmarkt op basis van migratieachtergrond — hoewel in strijd met de wet — wel een realiteit is. Dit bleek recent nog uit een onderzoek met praktijktesten in Gent bij makelaars en particuliere verhuurders. Bij particuliere verhuurders was de discriminatie het

hoogst: 2 op 5 mensen met een migratieachtergrond werd gediscrimineerd (39 procent).⁹ Deze discriminatie maakt dat huurders in een kwetsbare positie soms een jaar of langer vruchteloos op zoek zijn naar een huurwoning.

D. Individuele opdracht: het poppenexperiment

30 minuten

Doel: Deze oefening toont leerlingen dat racisme meer is dan een discriminerende of beledigende uitspraak die voortkomt uit slechte intenties. Het gaat om vooroordelen die zo diep ingebakken zitten in de maatschappij, dat we er onszelf niet altijd bewust van zijn.

Risico/gevoeligheid: Hoog.

- ◆ De video van het poppenexperiment kan heel **pijnlijk** zijn voor leerlingen van kleur en hen het gevoel geven “niet goed genoeg” te zijn. Herhaal zeker de veiligheidsafspraken en neem voldoende tijd voor de nabespreking. Laat leerlingen van kleur zoveel mogelijk aan het woord (indien ze dit wensen), maar laat ook voldoende ademruimte en bouw pauzes in.
- ◆ **Schat je klas goed in.** Is er bijvoorbeeld racisme onder leerlingen en houdt deze video het risico in dit te versterken? Opteer dan voor een andere video. Een mogelijk alternatief is het [experiment met de fiets](#) uit de documentaire ‘Zwart als roet’ van Sunny Bergman.¹⁰ De gevolgen van racisme op het mikpunt (bv. internaliseren van bepaalde vooroordelen) komt in deze video wel minder aan bod!

Materiaal:

- ◆ Video [a celebration of black history makers](#)¹¹ en 2 fragmenten uit het VRT-programma [De wonderjaren](#)¹². Leerlingen kunnen deze op hun smartphone of computer bekijken, via de QR code of link op het werkblad. *Vraag de leerlingen om oortjes mee te nemen!*
- ◆ Werkblad ‘Wat is racisme’ (zie bijlage 1).

⁸ Caritas international (2021) : Getuigenis van Mohamed. https://youtu.be/6KoH4Rkb_x4?si=XmrKlmXrAQNNI2FS

⁹ Een testpersoon en een controlepersoon (met een gelijkaardig profiel behalve de discriminatiegrond waarop getest wordt) stellen zich kandidaat voor eenzelfde huurwoning. Als de testpersoon geen kans krijgt de woning te bezichtigen of geen antwoord krijgt, terwijl de controlepersoon wel een plaatsbezoek krijgt, is er sprake van discriminatie. Testpersonen hadden Turks, Slowaaks of Ghanees klinkende namen. Meer info: Stad Gent, 2023: [Discriminatie op de Gentse huurmarkt](#). Naast discriminatie bij de uitnodiging, kan er verder in het proces ook (nog) sprake zijn van discriminatie bij de keuze van een uiteindelijke huurder, dit komt in dit onderzoek niet in beeld.

¹⁰ Zwart als roet, 2015. <https://youtu.be/US72iN4NO5A?si=cYmcu64vly91v1W>

¹¹ Google. The most searched: a celebration of black history makers. <https://blog.google/products/search/most-searched-celebration-black-history-makers/>

¹² VRT, 2021. De wonderjaren: maken kleuters een onderscheid in huidskleur? https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=_Qp7hrCJgAo

Inhoud van de activiteit

Omdat de video van het poppen-experiment heel pijnlijk kan zijn voor leerlingen van kleur, kiezen we ervoor om deze niet klassikaal te tonen maar individueel. Zo hebben leerlingen de mogelijkheid om niet te kijken, als ze dit niet wensen.

De leerlingen zullen aan de slag gaan met twee oefeningen (zie werkblad bijlage 1).

- ◆ In de eerste oefening bekijken de leerlingen de video [The most searched: a celebration of Black History Makers](#). Deze video brengt verschillende zwart-Amerikaanse iconen uit de geschiedenis in beeld, en beoogt zo een tegengewicht te brengen voor de video die er op volgt.
- ◆ In de tweede oefening bekijken ze [twee fragmenten uit een aflevering van 'De wonderjaren'](#), waarbij het poppenexperiment uit de jaren 40 opnieuw wordt uitgevoerd in een Antwerps schooltje. Omdat de totale video 12 minuten duurt, kan je hen vragen enkel de fragmenten van het experiment te bekijken: deel 1 (minuut 1' t.e.m. 4') en deel 2 (min. 7' t.e.m. 9'). Deze instructie vinden de leerlingen ook op het werkblad.

Inleiding van de oefening (5')

- ◆ Herhaal de veiligheidsafspraken die je met de leerlingen gemaakt hebt (zie introductie).
- ◆ Geef een duidelijke waarschuwing over wat aan bod zal komen: "De tweede video is een psychologisch experiment dat opgemaakt is om racisme in beeld te brengen. Het helpt ons inzien wat racisme is, daarom maakt het deel uit van de les. Maar de video is ook kwetsend, in het bijzonder voor mensen met een donkere huidskleur. Jullie zullen dus niet klassikaal aan de slag gaan maar wel zelfstandig (individueel). Als je je niet comfortabel voelt om de video te bekijken, kan je beslissen om dit deel van de oefening over te slaan."

Leerlingen aan de slag met het werkblad (15')

Geef de leerlingen ongeveer 15 minuten de tijd om de video's te bekijken en het werkblad in te vullen.

Nabespreking (10')

1. Vraag hoe het voelde om de video te bekijken. Je kan leerlingen anoniem één woord laten insturen via een tool als Mentimeter.
2. Je hoeft de stellingen niet in detail te overlopen: meestal is het juiste antwoord wel duidelijk. Wel is het belangrijk om dieper stil te staan bij de inhoud van het poppenexperiment, zeker omdat het zo kwetsend is voor leerlingen met een donkere huidskleur.
 - ◆ Stel volgende vraag: "Alle mensen wereldwijd delen bijna hetzelfde DNA.¹³ 'Ras' is dus een sociaal construct. En toch lijkt huidskleur nog zo bepalend te zijn in ons denken over mensen. De meerderheid van de kinderen — ook de kinderen van kleur — wijzen meer kwaliteiten toe aan de witte pop. Hoe komt dit?" (bijvoorbeeld: omdat ze geen zwarte poppen thuis hebben of weinig zwarte rolmodellen (helden en prinsessen) zien, omdat ze bepaalde opmerkingen/vooroordelen horen en die internaliseren, ...).
 - ◆ Vraag aan je leerlingen hoe het komt dat de kinderen met een donkere huidskleur meer positieve eigenschappen aan de witte pop toekennen? (Racisme kan ook 'geïnternaliseerd' worden. Dat betekent dat ook minderheden het dominante denkkader kunnen overnemen en opkijken naar kenmerken en eigenschappen die toegeschreven worden aan 'wit zijn').
 - ◆ Vraag aan de leerlingen: "Wat zijn de negatieve gevolgen van racisme?" Laat hen nadenken over de negatieve impact op mensen die het mikpunt zijn van racisme (impact op het zelfvertrouwen, oplopen van kwetsuren die zelfs kunnen leiden tot psychische en fysieke gezondheidsproblemen) maar ook op de samenleving (mensen die zich onderschat voelen, gaan vaak ook onderpresteren, dus de samenleving misloopt hun potentieel). Bovendien zijn er ook nadelige gevolgen voor wie racistische vooroordelen heeft: het mislopen van ontmoetingskansen of het onderschatten het potentieel van anderen.
3. Je kan afsluiten (en de overgang maken naar het volgende deel) met een korte videogetuigenis van zanger en bekende Vlaming Ronny Mosuse die je op [deze pagina](#) kan terugvinden.¹⁴

¹³ <https://www.bbc.com/news/science-environment-51914782>. Uit dit artikel: "Er is meer genetische diversiteit op het Afrikaanse continent dan in de rest van de wereld bij elkaar. Twee mensen van verschillende stammen in Zuidelijk Afrika zullen genetisch meer van elkaar verschillen dan een Sri Lankaan, een Māori en een Rus. We categoriseren mensen misschien als blank, zwart of bruin, maar deze visuele variaties weerspiegelen niet nauwkeurig de genetische verschillen - of eerder overeenkomsten - tussen ons."

¹⁴ VRT: 15 Vlamingen getuigen over racisme. <https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2020/06/05/getuigenissen-racisme/>

E. Klassikale afsluit: bouwen aan inclusie

 20 minuten

Doel: Verbinding en tot een conclusie komen.

Risico/gevoeligheid: Laag.

Materiaal: Gekleurd papier en stiften

In de afsluit trekken we het thema opnieuw open om het te hebben over inclusie in brede zin, zoals dit aan bod kwam in deel 1 van het lespakket.

1. Vraag aan de leerlingen: “Wat hebben we meer nodig in onze maatschappij? (bv. inclusie, solidariteit, begrip...) Kies een woord of tekening. Kies ook een kleur (gekleurd papier). Teken/schrijf je woord/tekening op het papier.”
2. Vraag aan de leerlingen: “Hoe kunnen we komen tot een samenleving die meer inclusief/solidair/begripvol is voor iedereen - ongeacht huidskleur afkomst, gezondheid, geslacht, gender, fysieke kenmerken...? Kies een tweede papier en teken of noteer je idee.”
3. Met al deze kleuren, woorden en vormen kan je met de hele klas een kunstwerk/collage maken op een groot blad en dat als achtergrond gebruiken voor een fotoshoot met de klas.

Wat kan iedereen doen voor meer inclusie?

- ◆ **Je openstellen:** door in ontmoeting te gaan, te luisteren zonder oordeel, open te staan voor andere visies, kritisch te staan tegenover vooroordelen en stereotypen
- ◆ **Communiceren:** in dialoog gaan met anderen met de bedoeling om te leren en niet te winnen, luisteren naar wat anderen bezorgd of angstig maakt, erkenning geven voor moeilijke ervaringen
- ◆ **Sensibiliseren:** anderen rondom je informeren door te vertellen, iets te schrijven, te posten, te delen, mensen samen te brengen...
- ◆ **Actie ondernemen:** reageren wanneer je discriminatie of racisme ziet, bewust stemmen (wanneer je meerderjarig bent), concrete hulp te bieden, ...

“Een van de grootste zonden van racisme is dat het niet alleen duidelijke, meetbare effecten heeft. Van toegang tot onderwijs, tot startkapitaal in een onderneming, je levensbenodigdheden. Maar er zijn ook inwendige littekens. Dat je steeds weer te horen krijgt dat je een bepaald iets bent. Dat is de grootste zonde en de moeilijkste om ongedaan te maken. Uitwendige dingen kan je ongedaan maken, je kan wetten veranderen. Maar het is een stuk moeilijker om emotionele schade ongedaan te maken.” — Chimamanda Ngozei Adichie

“In a gentle way, you can shake the world.”
— Mahatma Gandhi

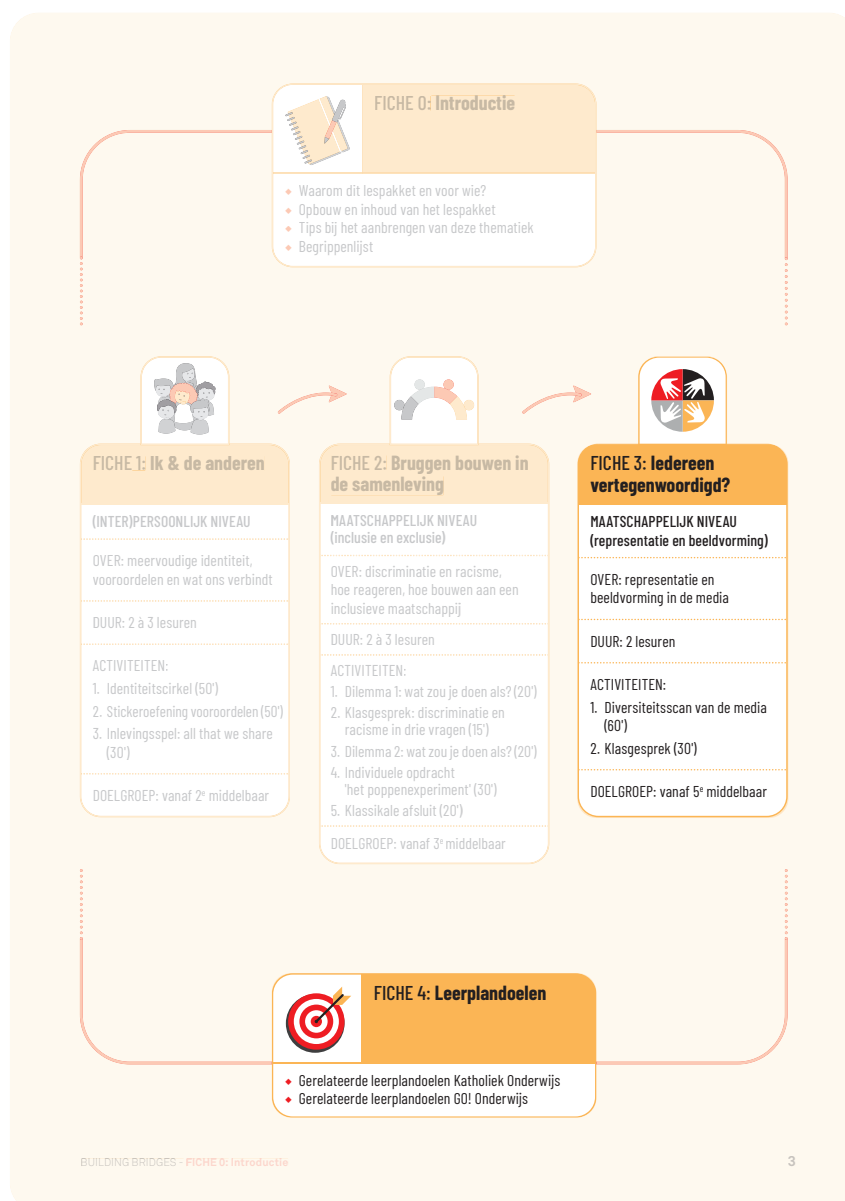
Wegwijzer voor jou als leraar:

Je hebt nu het **tweede deel** van dit lespakket afgerond.

Wil je met je leerlingen dieper ingaan op de diverse **uitdagingen** die **erkende vluchtelingen** in onze samenleving tegenkomen, zoals het vinden van een woning en werk, heimwee, cultuurverschillen en discriminatie? Ontdek dan het rollenspel **Inclu Acto**.¹⁵ Of stap mee in de voetsporen van een vluchteling via de serious game **Walk in my shoes** en ervaar hoe jongeren – naast hun vluchttraject – ook hun aankomst en traject in België beleven.¹⁶

Wil je dieper ingaan op de **bijdrage van mensen met een migratieverhaal** aan de economische, culturele en politieke ontwikkeling van België en zo bepaalde vooroordelen over migratie deconstrueren? Dan kan je bij Caritas International gratis de mobiele tentoonstelling **'(Di)vers talent, hoe migratie België sterker maakt'** ontlenuen.¹⁷

Wil je met je leerlingen onderzoeken hoe **inclusief onze media** is? Ga dan verder naar deel drie van dit lespakket.

¹⁵ Caritas International (2016): Inclu Acto. Rollenspel. <https://www.caritasinternational.be/nl/projects/educatie/incluacto/>

¹⁶ Caritas International. Walk in my shoes. <https://www.caritasinternational.be/nl/projects/educatie/lesmateriaal-walk-in-my-shoes/>

¹⁷ Caritas International. Mobiele tentoonstelling. <https://www.caritasinternational.be/nl/projects/educatie/mobiele-tentoonstelling-divers-talent/>

Bijlage 1 - Werkblad: wat is racisme?

1. Bekijk de video: "[The most searched: a celebration of Black History Makers](#)".

Wie heb je herkend? Link deze beroemdheden aan juiste domein.
Weet je het niet, zoek de naam dan even op.

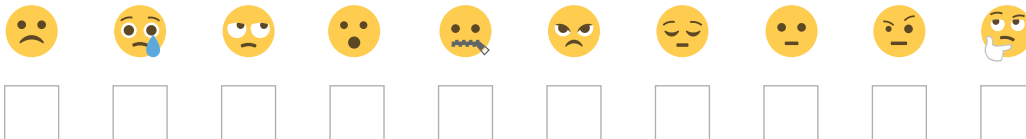
1. Prince		Wiskunde
2. Maya Angelou		Politiek
3. Simone Biles		Muziek
4. Oprah Winfrey		Media
5. Katherine Johnson		Sport (gymnastiek)
6. Martin Luther King		Literatuur (poëzie)

2. Bekijk de [video van het poppen-experiment](#) (minuut 1'- 4' + min. 7'- 9').

De video toont een psychologisch experiment dat toont hoe diepgeworteld racistische vooroordelen zijn. Maar de video is ook kwetsend, in het bijzonder voor mensen met een donkere huidskleur. Bekijk de video individueel. Als je je niet comfortabel voelt om ze te bekijken, kan je dit deel van de oefening overslaan.

Welk gevoel roept deze video bij je op? (zet een kruisje)

Zijn volgende stellingen juist of niet juist? Verbeter indien nodig.

	JUIST	FOUT
1. Kinderen zien geen kleur.		
Leg je antwoord uit:		
2. Dit experiment toont aan dat kinderen die tot een bepaalde groep behoren, zelf de (negatieve) vooroordelen kunnen overnemen die over deze groep bestaan.		
Leg je antwoord uit:		
3. Racistisch gedrag is niet altijd racistisch bedoeld. Maar dat maakt het niet minder kwetsend.		
Leg je antwoord uit:		

Bijlage 2 – Dilemma's: wat zou jij doen?

In het lespakket werden alvast twee dilemma's voorgesteld. In deze bijlage vind je er nog meer. Je kan ze verweven doorheen verschillende lessen die je rond deze thema's geeft.

Situatie 1: Mira – racistisch pesten op school (rol van doelwit)

In mijn klas in de lagere school ben ik de enige met een donkere huidskleur. Een klasgenote, die de leidster van de klas is, heeft het op mij gemunt. Soms scheldt ze me uit en doet anderen mee. Soms mag ik niet meedoen op de speelplaats. Ik probeer erover te praten met de juf, maar zij zegt dat ik "gewoon" moet doen.

(Deze situatie komt van de website www.reacttoracism.be)

Na al die jaren is de emmer vol voor mij. Wat vind je dat ik moet doen?

- A. Ik toon aan de leidster van de groep dat ik sterker en beter ben dan zij.
- B. Ik vraag mijn moeder om in gesprek te gaan met de school(directie). Deze heeft hier immers een verantwoordelijkheid in te nemen.
- C. Ik vertel thuis en aan een vriend(in) wat er op school gebeurt. Hopelijk kunnen zij mij steunen.
- D. Ik heb er echt genoeg van. Ik verander van school.
- E. Ik negeer het probleem gewoon.

Zaken die je kan meegeven aan je leerlingen:

◆ Interessante opties:

- ◆ Steun zoeken bij anderen (optie C) en meer 'structurele' actie nemen door de directie op zijn/haar verantwoordelijkheid te wijzen (optie B). Een duidelijk schoolbeleid rond racisme kan een oplossing bieden voor deze problematiek.

◆ Kan eventueel ook:

- ◆ Jezelf beschermen door van school te veranderen (optie D).

◆ Contraproductief

- ◆ Het probleem negeren (optie E) kan ertoe leiden dat de psychische schade groter wordt. Negatieve gevoelens negeren, doen ze niet verdwijnen.¹⁸

- ◆ Terugvechten (optie A): Het is vaak een advies dat slachtoffers van pesten (racistisch of niet) krijgen: "de aanval is de beste verdediging." Maar geweld is nooit een oplossing. Er zijn fysieke risico's voor jezelf en anderen. Het leidt tot problemen in contact met anderen en jezelf.¹⁹ Maar: racisme is ook een vorm van geweld. Het is dus belangrijk om aandacht te hebben voor de aanleiding (racisme) en de bijhorende sancties te nemen. We kunnen ook aandachtig zijn voor het verschil tussen luid of boos reageren op racisme, en gewelddadig zijn. Dikwijls worden personen die het slachtoffer zijn van racisme ten onrechte als agressief of gewelddadig bestempeld zodra ze hun stem verheffen, waardoor ze monddood gemaakt worden.²⁰

Racisme op school

Uit onderzoek van de Vlaamse Scholierenkoepel (2023) blijkt dat één op twee Vlaamse leerlingen in het secundair onderwijs al eens getuige was van racisme op school. Onder de groep leerlingen van wie een of meerdere ouders een niet-Europese nationaliteit hebben, zegt de helft al racisme ervaren te hebben op school.²¹

Situatie 2: Sabine - micro-kwetsing (rol van doelwit)

Vandaag zei mijn buurman tegen me: "Amai jij spreekt goed Nederlands!". Ik ben geboren in België, en toch zeggen mensen me dit vaak. Net alsof ze mij alleen maar als buitenlander kunnen zien...

(Deze situatie komt van de website www.reacttoracism.be)

Wat vind je dat ik moet doen?

- A. Ik negeer dit gewoon en zeg danku.
- B. Ik antwoord met humor: "Ja, jij ook!"
- C. Ik leg uit dat ik begrijp dat het goed bedoeld is, maar ik vertel ook waarom ik het eigenlijk niet aangenaam vind als mensen dit steeds zeggen.

Zaken die je kan meegeven aan je leerlingen:

- ◆ In deze situatie kunnen we spreken van een microkwetsing.²² De buurman heeft niet de bedoeling

¹⁸ Charkaoui, N. (2022): Racisme, over wonden en veerkracht, pg. 93.

¹⁹ Charkaoui, N. (2022): Racisme, over wonden en veerkracht, pg. 100.

²⁰ Zie ook www.reacttoracism.be

²¹ De Vlaamse Scholierenkoepel (2023): <https://drive.google.com/file/d/1ToQqKg8kHQKmq5GH4MoterOiNpUHMce7/view>

²² Een term die we ontleen aan Naima Charkaoui's boek (2022): Racisme: over wonden en veerkracht.

om Sabine te kwetsen, maar zijn uitspraak geeft Sabine het gevoel dat ze anders is, dat ze - hoewel ze in België geboren is — er nooit helemaal bij zal horen. Dat kwetst, zeker als Sabine dit vaker moet horen.

- ◆ De drie opties kunnen wenselijk zijn. Als dit vaak gebeurt, kan Sabine ervoor kiezen om er niet (altijd) op in te gaan, want dit vraagt energie. Anderzijds kan het opluchten om wel te reageren, met humor of door uit te leggen waarom zij dit niet als een compliment ervaart.
- ◆ Je kan eventueel voorstellen aan je leerlingen om de situatie na te spelen op de manier waarop zij dit zouden aanpakken.

Micro-kwetsingen:

Kleine, alledaagse ervaringen die kwetsend zijn — ook al waren ze misschien niet zo bedoeld — bijvoorbeeld omdat ze je laten voelen dat je ‘anders’ bent en niet écht tot de samenleving behoort.

Situatie 3: Joren – inclusie van nieuwkomers (rol van omstaander)

In mijn voetbalclub zijn twee nieuwe spelers. Ze zijn een half jaar geleden uit Syrië naar België gekomen en ze spreken nog niet zo goed Nederlands. De trainer ergert zich een beetje, want de twee nieuwkomers kunnen de Nederlandstalige instructies niet goed volgen. Hij toont zijn ergernis duidelijk. Nu roddelt het hele team hierover...

Wat vind je dat ik moet doen?

- A. Niks, de trainer heeft gelijk. Ze moeten eerst beter Nederlands leren.
- B. Ik spreek apart met de trainer want ik vind dat we hun een kans moeten geven. Hiermee kunnen ze juist ook de taal horen en leren.
- C. Ik zet me bij de jongens en probeer in eenvoudige woorden en met gebaren uit te leggen wat ze moeten doen.
- D. Ik zet me gewoon bij de jongens, zonder stress. Alles perfect begrijpen is niet het belangrijkste. Voetbal en plezier is het enige wat telt, dat zeg ik ook tegen mijn clubleden.
- E. Ik vraag mijn ouders om klacht in te dienen bij de club.

Zaken die je kan meegeven aan je leerlingen:

- ◆ Interessante opties: bij optie B, C en D kies je voor inclusie. Om een nieuwe taal te leren, is oefening belangrijk. Het is dan ook belangrijk dat we als samenleving nieuwkomers kansen bieden om de taal te oefenen.
- ◆ Optie E is meteen redelijk confronterend.

Situatie 4: structurele discriminatie op de arbeidsmarkt (beleid)

Je naam, leeftijd, gezondheid, uiterlijke kenmerken... bepalen nog altijd in sterke mate mee of je uitgenodigd wordt voor een sollicitatiegesprek. Dit blijkt bijvoorbeeld uit onderzoeken met praktijktesten, waarbij twee CV's verstuurd worden met een gelijkaardig profiel en enkel één van bovenstaande kenmerken verschillend is. Uit [praktijktesten](#) die de UGent uitvoerde, bleek bijvoorbeeld dat personen met een Turkse naam 28% minder uitnodigingen kregen voor een jobgesprek dan personen met een Vlaamse naam en verder volstrekt dezelfde cv-kenmerken.²³

Werk zoeken is voor veel mensen stresserend. Daarbovenop discriminatie moeten ervaren, is extra stresserend en pijnlijk. Deze ervaringen geven het gevoel er niet bij te horen en niet volwaardig mee te doen aan de samenleving. Bewijzen dat je gediscrimineerd wordt, is bovendien in veel gevallen moeilijk.

Wat vind je dat de overheid hieraan moet doen?

- A. Niets, discriminatie is verboden door de wet, dat volstaat
- B. "Open sollicitaties" organiseren in bepaalde sectoren, waarbij de selectieprocedure wegvalt en je je motivatie en geschiktheid op de werkvloer bewijst.²⁴
- C. Praktijktesten invoeren om discriminatie te meten binnen bepaalde sectoren, en probleemsectoren vervolgens nauwer opvolgen.
- D. Eigen suggesties

Zaken die je kan meegeven aan je leerlingen:

- ◆ In deze situatie krijgen de leerlingen de opdracht om als "beleidsmaker" na te denken over een maatschappelijk probleem. Om de verschillende opties goed te kunnen inschatten, hebben ze voldoende achtergrondinfo nodig, daarvoor kan je de info in voetnoten gebruiken.
- ◆ Geef de leerlingen voldoende ruimte om in hun groepje in dialoog te gaan. Groepjes kunnen ook eigen suggesties formuleren.

²³ Baert, S. e.a. (2021) : Discriminatie op de Gentse arbeidsmarkt anno 2021. Rapport: https://users.ugent.be/~sbaert/DISCRIMINATIE_OP_GENT-SE_ARBEIDSMARKT_ANNO_2021_Rapport_v3.pdf

²⁴ Werkzoekenden die interesse hebben, kunnen komen kennismaken met het bedrijf en zetten hun naam op een wachtlijst. Zodra er een plek vrijkomt, mag de eerste persoon op de wachtlijst starten. Gaandeweg wordt er geëvalueerd of er sprake is van een goede match. Het kan vooral gebruikt worden bij jobs waarbij weinig voorkennis vereist is. Meer info over een Vlaamse pilootstudie rond Open Hiring vind je in dit [VRT-artikel](#).

- ◆ Bij optie 1 kan je er op wijzen dat uit opeenvolgende praktijktesten weinig positieve evolutie blijkt. De overheid heeft verschillende sensibiliseringscampagnes gevoerd, maar met weinig resultaat.²⁵

Situatie 5: diversiteit op het werk

Mijn collega met hoofddoek op mijn stageplek is vandaag jarig. Wanneer ze toekomst, weet ik niet goed wat ik nu moet doen: hoe feliciteer ik haar nu best?²⁶ (Deze situatie is geïnspireerd op het artikel [‘Hoe voer ik een verbindend gesprek in een diverse samenleving?’](#))

Wat vind je dat ik moet doen?

- A. Ik geef haar drie kussen, dat is de gewoonte onze de collega's hier en ik wil haar niet anders behandelen
- B. Ik zwaai eens en zeg proficiat.
- C. Ik vermijd haar vandaag maar liever.
- D. Ik zeg haar dat ik haar graag wil feliciteren maar dat ik niet goed weet wat ze fijn vindt. Geef ik drie kussen, geef ik een hand of is er een andere manier?

Zaken die je kan meegeven aan je leerlingen:

- ◆ Onze samenleving wordt steeds diverser. Sommige mensen vinden het vanzelfsprekend om met deze diversiteit om te gaan, anderen zijn nog wat zoekend in het omgaan met personen met een andere culturele achtergrond dan de eigen achtergrond. Dit is normaal, sociale omgangsregels zijn een levenslang leerproces en ook op andere domeinen zijn we hier soms zoekende in.
- ◆ **Enkele tips:** Als je voelt dat er een voldoende veilige sfeer is, kan je vanuit een oprechte nieuwsgierige houding een open vraag stellen (zie bijvoorbeeld optie D). Let op dat je bij het stellen van vragen een gelijkwaardige houding aanneemt. Vertel bijvoorbeeld iets over jezelf.

²⁵ Meer info: [Stijn Baert in Dossier ‘Protest tegen racisme en politiegeweld’, VRT \(2020\).](#)

²⁶ Deze situatie en de bijhorende tips werden gehaald van de website [Diversiteitspraktijk](https://www.diversiteitspraktijk.be/artikels/tips-voor-een-verbindend-gesprek-in-een-diverse-samenleving), <https://www.diversiteitspraktijk.be/artikels/tips-voor-een-verbindend-gesprek-in-een-diverse-samenleving>